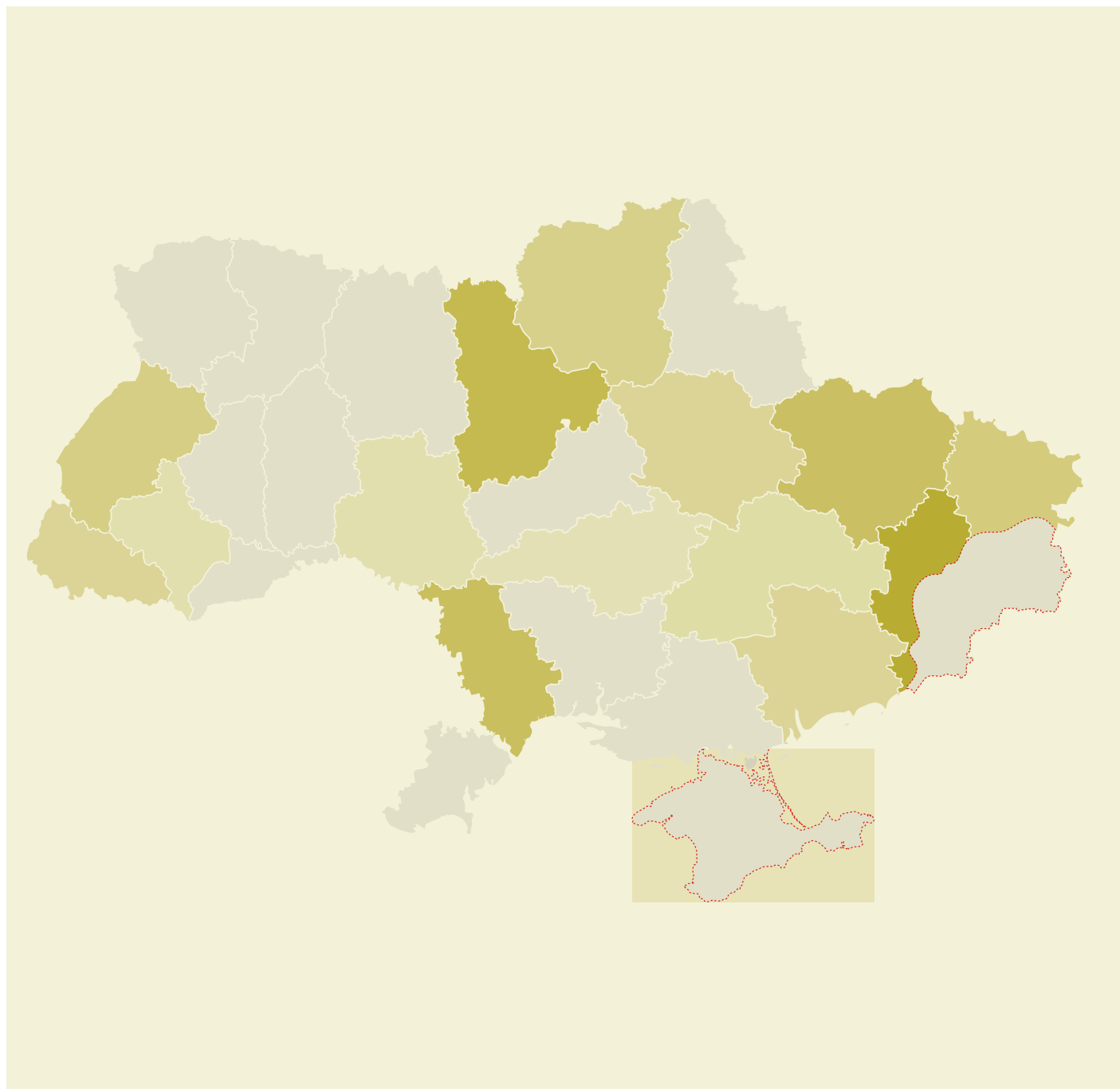

Розуміючи діалог

Аналітичний звіт за результатами опитування учасників діалогів в Україні

2018

Посольство
Великої Британії
в Україні

Центр
досліджень
медіації та діалогу

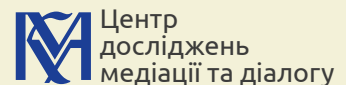
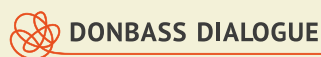
ініціатива за
Мирні
Зміни

Розуміючи діалог: Аналітичний звіт за результатами опитування учасників діалогів в Україні,
Центр досліджень медіації та діалогу, НаУКМА, Київ 2018

Автор звіту: Тетяна Кисельова
Соціолог: Галина Боженко

Проведення дослідження і видання цього Звіту стало можливим завдяки фінансовій підтримці
Посольства Великої Британії в Україні в рамках проекту «Розбудова спільноти діалогу», який
реалізовує ініціатива за Мирні Зміни в партнерстві з Інститутом миру і порозуміння та ініціативою
«Донбаський Діалог».

Погляди, висловлені в цій публікації, належать авторам і можуть не збігатися з офіційною позицією
Уряду Великої Британії.

ЗМІСТ

- 04** Короткий зміст
 - 05** Вступ
 - 06** Методологія дослідження
 - 07** Соціально-демографічні показники респондентів
 - 08** Аналіз відповідей респондентів
 - 08** **Тренд 1.** Відсутність ясності у використанні поняття «діалог»
 - 09** **Тренд 2.** Збільшення кількості діалогів на «технічні» теми
 - 12** **Тренд 3.** Проведення більшості діалогів на сході України
 - 14** **Тренд 4.** Проведення більшості діалогів між особами, які мають «мейнстримові» політичні погляди
 - 15** **Тренд 5.** Залучення до діалогу жінок на рівні громадянського суспільства, як у кількісному, так і в якісному вимірах
 - 16** **Тренд 6.** Перепони, які заважають впливу та сталості діалогів
 - 20** Загальні висновки
 - 22** Додатки
 - 22** Додаток 1. Організації, які проводили діалог у 2014-2018 рр.
 - 24** Додаток 2. Залученість респондентів за регіонами проживання
 - 25** Додаток 3. Кодування та приклади тем діалогів
 - 26** Додаток 4. Перелік населених пунктів, де проводились діалоги
-

КОРОТКИЙ ЗМІСТ

В опитуванні взяли участь 109 респондентів — учасників діалогових зустрічей за виключенням фасилітаторів і організаторів — з 17 областей України, які надали інформацію про 157 діалогових заходів, що проводились 66 різними організаціями в період з 2014 р. по перший квартал 2018 р.

Метою дослідження було отримання кількісних даних для перевірки гіпотез щодо трендів і ризиків діалогів на рівні громадянського суспільства в Україні.¹ Результати дослідження підтвердили гіпотези щодо чотирьох трендів і частково підтвердили гіпотези щодо двох трендів діалогів.

Тренд 1.

Відсутність ясності у використанні поняття «діалог»

Дослідження підтвердило гіпотезу, що організатори й учасники розуміють діалог в багатьох різних значеннях, діалогом іноді називають будь-які публічні заходи. Хоча респондентам було надано визначення діалогу в опитувальнику, 9,8% респондентів взяли за діалоги тренінги, круглі столи, групи психологічної взаємодії та інші заходи. 50,5% респондентів вважають, що організатори багатьох діалогів самі не мають чіткого уявлення про діалог і проводять заходи, які в розумінні респондентів не є діалогами.

Тренд 2.

Збільшення кількості діалогів на «технічні» теми

Дослідження підтвердило гіпотезу, що більшість діалогів стосується технічних питань (реформи децентралізації, взаємодія «влада-громада», згуртування і проблеми громад, інтеграція ВПО тощо) в порівнянні з діалогами на екзистенційні теми (діалоги щодо релігії, минулого і майбутнього України, різних ідентичностей громадян України, відносин України з Росією, конфлікту на сході тощо). Тенденція щодо збільшення кількості технічних діалогів підсилалась у 2017-2018 рр. порівняно з 2014-2015 рр.

Тренд 3.

Проведення більшості діалогів на сході України

Дослідження підтвердило гіпотезу, що більшість діалогів проводиться на сході України (підконтрольні уряду України території), однак, географія діалогів дещо розширилась на всю територію країни у 2017-2018 рр. порівняно з 2014-2015 рр.

Тренд 4.

Проведення більшості діалогів між особами, які мають «мейнстримові» політичні погляди

Дослідження підтвердило гіпотезу, що більшість учасників діалогів мають політичні погляди, які збігаються з офіційними («мейнстримовими»). У 81,7% усіх діалогів, які запам'яталися респондентам, не було залучено жодної особи з проросійськими, антимайданівськими або антиєвропейськими поглядами.

Тренд 5.

Залучення до діалогу жінок на рівні громадянського суспільства, як у кількісному, так і в якісному вимірах

Дослідження частково підтвердило гіпотезу щодо недостатнього якісного впливу жінок у діалогах на рівні громадянського суспільства. Жінки становлять 66% учасників діалогів і 65,2% осіб, які фасилітували діалогові зустрічі. 94% респондентів відмітили, що жінки брали активну участь в обговореннях і всі їхні висловлювання бралися до уваги чоловіками.

Тренд 6.

Перепони, які заважають впливу та сталості діалогів

Дослідження частково підтвердило гіпотезу щодо недостатнього впливу діалогів. З одного боку, 96,4% респондентів вважають, що в їхніх громадах необхідно або скоріше необхідно проводити діалоги. 89% респондентів відповіли, що діалог, який їм найбільше запам'ятався, покращив розуміння інших учасників діалогу або відносини з ними. В цілому, діалог сприймається респондентами, як ефективна можливість для комунікації людей з різними думками. 76,2% респондентів оцінили їхню участь у діалозі як позитивний досвід. Разом з тим, 75,2% респондентів вказують на перепони, що не дають ефективно проводити діалог, а саме: низький попит на діалог як з боку населення, так і з боку влади; проблеми з наявністю на місцях професійних фасилітаторів і фінансуванням діалогових заходів; низька поінформованість населення та місцевої влади щодо переваг діалогів, несистемні підходи до імплементації діалогових проектів і проблеми безпеки під час діалогових заходів.

¹ Гіпотези були розроблені в ході дослідницького проекту 2016-2017 рр., див. Тетяна Кисельова, Джулія фон Добенек, [Діалоги на рівні громадянського суспільства в Україні: Основні тренди та ризики](#). Аналітична доповідь за результатами дослідження, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Центр медіації та миру, Франкфурт-на-Одері, 2017, <http://www.peacemediation.de>

ВСТУП

Опитування учасників діалогів було проведено в період з березня по травень 2018 року Центром дослідження медіації та діалогу Національного університету «Києво-Могилянська академія».

В опитуванні взяли участь 109 респондентів - учасників діалогових зустрічей за виключенням фасилітаторів і організаторів - з 17 областей України. Респонденти надали інформацію про 157 діалогових заходів, які проводились 66 різними організаціями в Україні, а також за її межами із залученням учасників з України, в період з першого кварталу 2014 року по перший квартал 2018 року (повний список організацій див. у Додатку 1).

Метою дослідницького проекту було отримання кількісних даних для перевірки гіпотез щодо трендів і ризиків діалогів на рівні громадянського суспільства в Україні, які були раніше сформульовані в експертному дослідженні щодо викликів діалогів в Україні (надалі - перше експертне дослідження).²

Перше експертне дослідження проводилось у 2016-2017 рр. групою науковців Національного університету «Києво-Могилянська академія» та Центру Медіації та Миру, Європейського університету Віадрина (Франкфурт-на-Одері). Шляхом використання якісних методів, у дослідженні аналізувались підходи до діалогових процесів на рівні громадянського суспільства після початку кризи 2013 року в Україні. В результаті аналізу матеріалів, проведених інтерв'ю та фокус-груп з представниками української та міжнародної експертної спільноти було ідентифіковано шість трендів діалогів, можливі причини та ризики цих трендів і сформульовано гіпотези для верифікації.

Відповідно до сформульованих гіпотез, другий дослідницький проект «Опитування учасників діалогів» вивчав наступні питання:

- сприйняття поняття «діалог» учасниками діалогів;
- географія проведення діалогів;
- теми й основні питання діалогів;
- залучення до діалогів жінок і населення з «немейнстрімовими» політичними поглядами;
- ефективність і вплив діалогів.

Опитування було сфокусоване на діалогах, які проводились на рівні громадянського суспільства (трек три) за участю як громадян без афіліації, так і представників громадянського суспільства, влади й органів місцевого самоврядування. У відповідності до мети даного дослідження, діалог обмежувався поняттям «фасилітованого діалогу», яке використовувалось у першому експертному дослідженні та відповідало розумінню діалогу значною частиною професійної спільноти фасилітаторів в Україні.³ В онлайн опитувальнику респондентам було запропоновано наступне визначення діалогу: «Діалог - це спеціально підготовлена групова зустріч за участю ведучого (фасилітатора), метою якої є покращення відносин між учасниками зустрічі, прийняття рішень про спільні дії або вирішення конфлікту. Один діалог - це одна діалогова зустріч на одну тему протягом одного або декількох днів послідовно».

² Тетяна Кисельова, Джулія фон Добенек, [Діалоги на рівні громадянського суспільства в Україні: Основні тренди та ризики.](#)

³ Стандарти діалогу: визначення та принципи, Інститут миру і порозуміння, 2018, <http://ipc.org.ua/novosti/329.html>

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виходячи з гіпотез щодо кожного з шести трендів діалогу, сформульованих у першому дослідженні за участю експертів, було розроблено опитувальник для учасників діалогу. Тематика запитань стосувалась загальної оцінки особистого досвіду участі в діалогах, участі в обраному діалозі, що найбільше запам'ятався (як з позитивного, так і з негативного боку), а також загального уявлення про сутність та специфіку діалогів в Україні. Більшість запитань були закритими - респонденти мали вибрати один варіант відповіді з кількох запропонованих (втім, залишалась можливість до кожного питання надати розгорнутий коментар); два запитання були відкритими - респонденти формулювали свій варіант відповіді щодо оцінки ефективності діалогу та проблем, які виникають у процесі проведення діалогів.

Перед початком онлайн етапу було проведено пілотне опитування та консультації з практиками для апробації інструментарію дослідження (15 інтерв'ю).

91%
респондентів
погодилися взяти
участь у наступному
опитуванні

Для проведення опитування використовувалася нерепрезентативна випадкова вибірка респондентів без статево-вікових обмежень серед осіб, які брали участь у діалогах на будь-які теми на території України та за її межами, починаючи з 2014 року. Зважаючи на відсутність прямого доступу дослідників до респондентів, залучення до опитування відбувалось за методом «снігового кому», зокрема, шляхом:

- надсилання на електронну пошту особистих запрошень з посиланням на Google-форму (надіслано близько 700 електронних листів через партнерські організації: ОБСЄ, організації фасилітаторів діалогів тощо);
- розміщення оголошення про проведення дослідження з посиланням на Google-форму на сайті Національного університету «Києво-Могилянська академія»;
- поширення інформації про опитування з посиланням на Google-форму в соціальній мережі Facebook - на індивідуальних сторінках і у восьми групах.

87%
респондентів висловили
зацікавленість у
отриманні результатів
дослідження

Основний етап проводився з 15 березня по 15 квітня 2018 року методом онлайн опитування за посиланням на Google-форму українською та російською мовами на вибір респондентів. Опитування було анонімним, за бажанням респонденти могли залишити адресу своєї електронної пошти. 91% респондентів погодилися взяти участь у наступному опитуванні, 87% респондентів висловили бажання отримати результати дослідження та залишили для зв'язку свою електронну адресу, що свідчить про високу загальну зацікавленість респондентів темою дослідження.

Аналіз отриманих кількісних результатів дослідження здійснювався за допомогою програми EXCEL, кодування й аналіз описових коментарів і відповідей на відкриті запитання здійснювався за допомогою програми для якісного аналізу даних NVIVO.

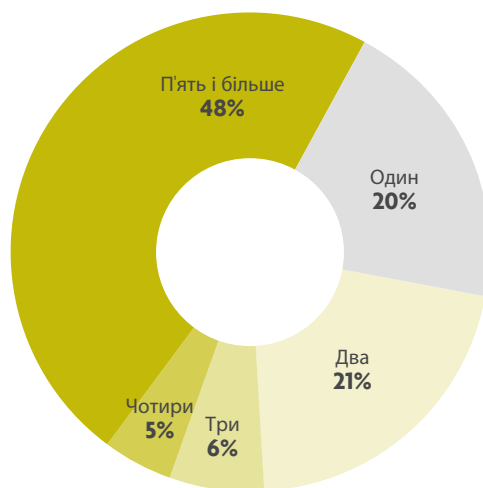
СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ПОКАЗНИКИ РЕСПОНДЕНТІВ

В опитуванні взяли участь 109 респондентів з 17 областей України - територій, підконтрольних уряду України. Найбільша кількість респондентів була з Донецької, Одеської, Харківської та Луганської областей. Залученість респондентів за регіонами проживання див. у Додатку 2.

В опитуванні взяли участь 69 жінок та 40 чоловіків, у відсотках відповідно 64% - жінки, 36% - чоловіки. За рівнем освіти - 90% респондентів мають вищу освіту. Більшість респондентів є економічно активні: 60% респондентів працюють, 30% - приватні підприємці. 42,3% респондентів проживають у містах з населенням більше 500 тис., 25,2% проживають у містах з населенням 100-500 тис.

Графік 1

Кількість діалогів, у яких респонденти брали участь

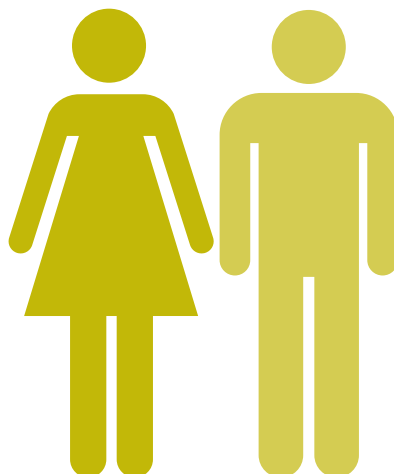
Соціально-демографічні показники респондентів

40-49 років

Вища освіта

Працює/приватний
підприємець

Середній рівень
економічного статку

30-39 років

Вища освіта

Працює/приватний
підприємець

Середній/вище середнього
рівень економічного статку

АНАЛІЗ ВІДПОВІДЕЙ РЕСПОНДЕНТІВ

Тренд 1. Відсутність ясності у використанні поняття «діалог»

Гіпотеза про різне розуміння поняття діалогу та надмірне використання терміну «діалог» для позначення будь-яких публічних заходів підтвердилась.

Незважаючи на те, що респонденти мали визначення діалогу у вступі до опитувальника, 9,8% респондентів взяли за діалоги інші заходи, а саме: тренінги, круглі столи, групи психологічної взаємопідтримки, а також заходи, що не можна класифікувати. Також, імовірно є те, що багато заходів, які були класифіковані цим дослідженням як діалоги на тему методології медіації та діалогу, насправді були тренінгами щодо практичних навичок медіації та діалогу. Однак, методологія анонімного онлайн опитування не дає змогу перевірити це припущення.

Половина респондентів вважають, що організатори багатьох діалогів самі не мають чіткого уявлення про діалог і проводять заходи, які в розумінні респондентів не є діалогами (50,5% респондентів погодились з думкою, що наразі багато заходів проводиться під назвою «діалог», але деякі з них не є діалогом в їхньому розумінні).

Описові коментарі до цього запитання дають деяке розуміння, чому саме респонденти так вважали. Для респондентів не є діалогом заходи: які «перетворюються на конференцію - люди просто слухають промову, але не хочуть перейти до вирішення проблеми»; де немає «професійної фасилітації та медіації, як наслідок, не всі питання пропрацьовані, не всі учасники можуть висловити та зафіксувати свої думки»; на яких домінують представники влади.

«Діалог - це коли двоє або декілька осіб висловлюють свою точку зору та, врахувавши заперечення, знаходять вірне рішення, яке влаштує всіх учасників. А у нас виходить - у кого вища і поважніша посада, той важливіший і розумніший».

Щодо причин сплутування поняття «діалог» у сфері діяльності громадянського суспільства було вказано «грантожерство» деяких громадських організацій.⁴

«Діалог - це модне слово, і під нього дають гроші».

⁴ Детальніше про причини недостатньої ясності у використанні поняття «діалог» див. Тетяна Кисельова, Джулія фон Добенек, [Діалоги на рівні громадянського суспільства в Україні: Основні тренди та ризики](#), с. 5.

Тренд 2. Збільшення кількості діалогів на «технічні» теми

Гіпотеза про домінування діалогів щодо технічних питань над екзистенційними діалогами підтвердилась. Тенденція щодо збільшення кількості технічних діалогів підсилилась у 2017-2018 рр. порівняно з 2014-2015 рр.

Перше експертне дослідження виявило, що після 2014 року в Україні проводяться діалоги, які умовно можна поділити на дві групи: «технічні» та «екзистенційні». Технічні діалоги проводяться на теми, які передбачають досягнення конкретного результату - вирішення проблеми, досягнення домовленості між учасниками, створення спільного документу, стратегії тощо. Екзистенційні діалоги (діалоги, орієнтовані на цінності, або діалоги щодо ідентичностей) проводяться на теми, які не передбачають досягнення результату у вигляді домовленостей, а радше результату у вигляді покращення порозуміння та довіри між людьми, трансформації відносин.

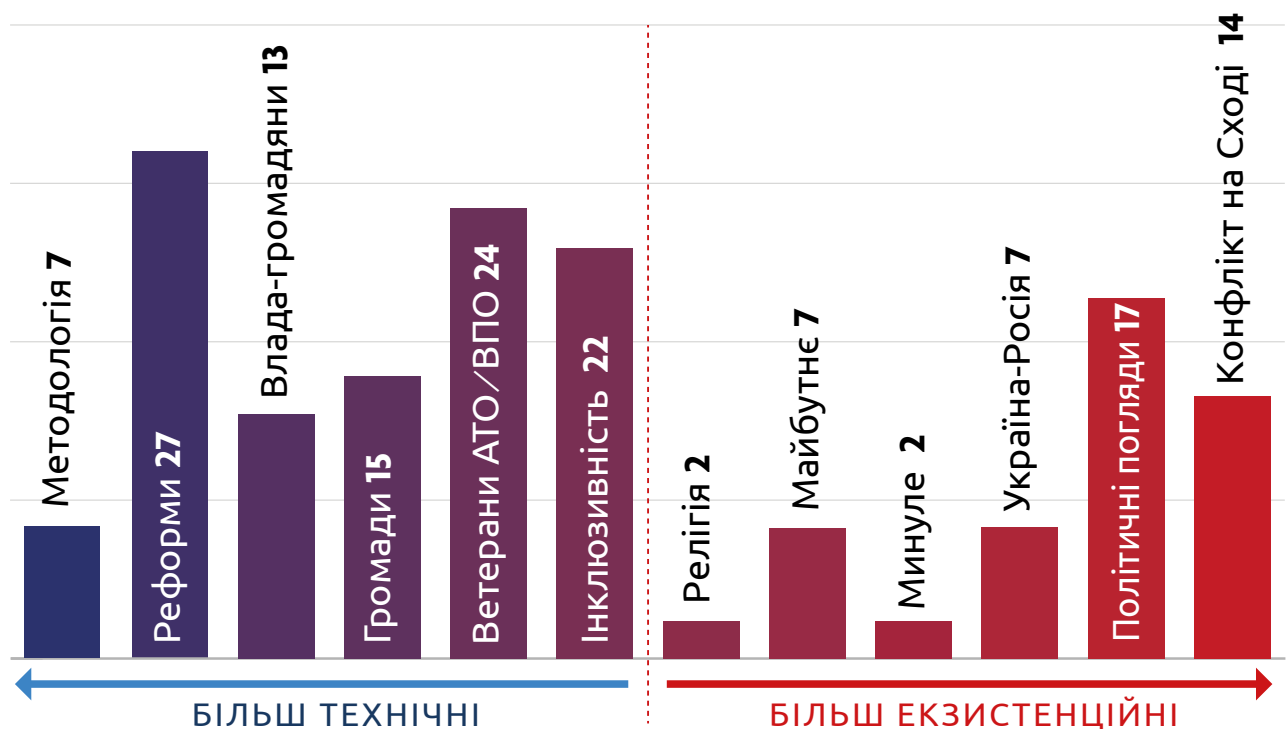
Аналіз відповідей респондентів опитування дозволив деталізувати класифікацію діалогів, яку було раніше запропоновано у першому експертному дослідженні, з урахуванням специфіки діалогів у контексті України. Відомо, що діалог є гнучкою і творчою процедурою; зазвичай, крім основної теми, яка офіційно заявляється організаторами, в діалогах виникають інші додаткові теми. Ймовірно, що в технічних діалогах підіймаються «екзистенційні» питання, такі як питання цінностей, політичних ідентичностей, відношення до «інших», побудови довіри тощо. Не виключаючи цієї можливості й усвідомлюючи недосконалість будь-якої класифікації діалогів,

це дослідження розподілило теми діалогів, які були вказані самими респондентами, виходячи з їх цілей. Далі ці підгрупи було розташувало у вигляді континууму відносно їх спрямованості на досягнення конкретного матеріального результату або на роботу з ідентичностями та сенсами. В результаті всі теми діалогів були поділені на шість технічних і шість екзистенційних підгруп (розшифровку кодів і приклади тем, див. у Додатку 3).

Загалом, за відомостями респондентів опитування, в 2014 - першому кварталі 2018 року було проведено 69,2% технічних діалогів і 30,8% екзистенційних діалогів.

Графік 2

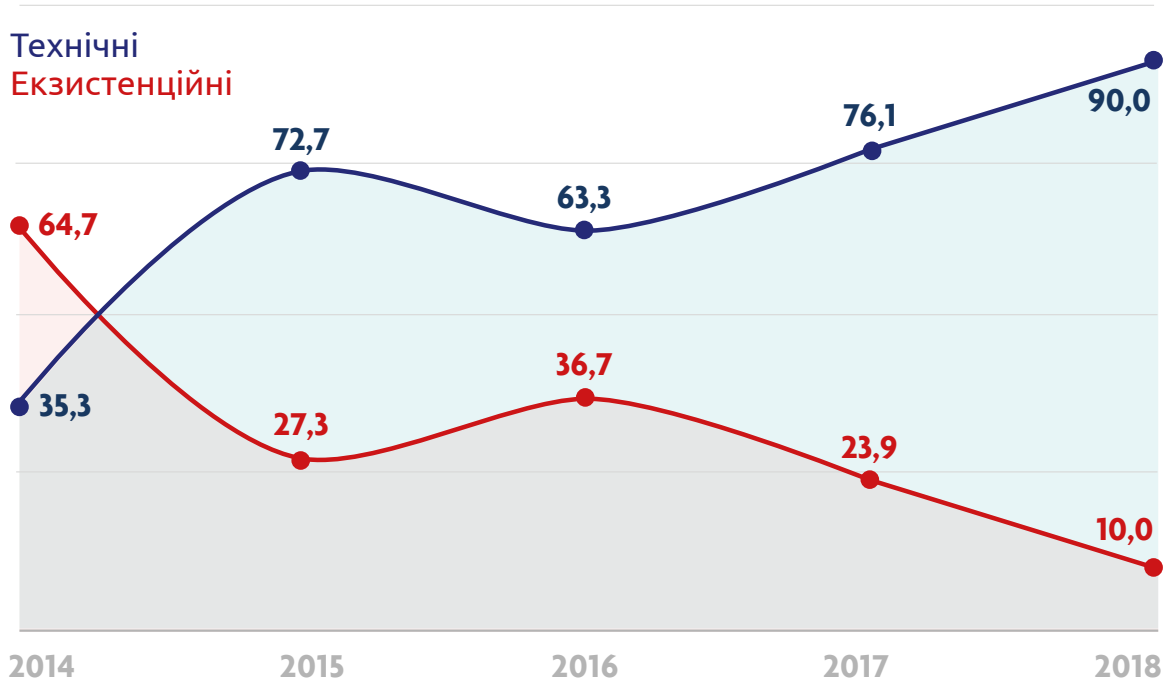
Кількість проведених технічних і екзистенційних діалогів у 2014-2018 рр. (кількість діалогів)

Тренд 2. Збільшення кількості діалогів на «технічні» теми (продовження)

Графік 3

Співвідношення технічних і екзистенційних діалогів (відсоток)

Тренд щодо домінування технічних діалогів, який був ідентифікований у першому експертному дослідженні, не тільки зберігся, а й підсилюється в 2017-2018 рр.

Тренд 2. Збільшення кількості діалогів на «технічні» теми (продовження)

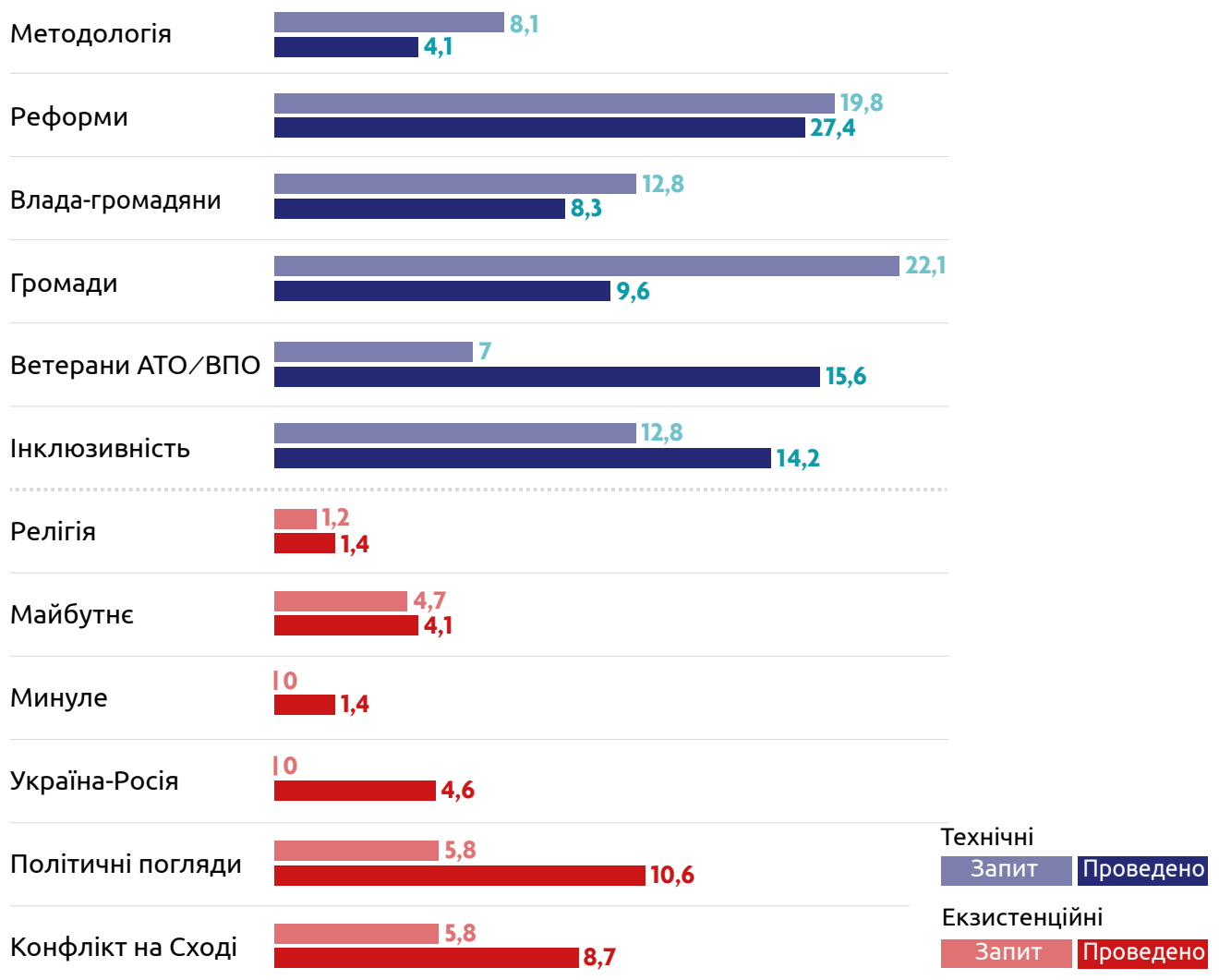
Нарешті, тенденція до збільшення кількості технічних діалогів прослідковується у відповідях респондентів щодо тем, на які вони хотіли б бачити діалоги у майбутньому (запит на конкретні теми).

Порівнюючи запит на теми діалогів з темами вже проведених діалогів, можна відмітити, що найбільший запит є на діалоги в громадах (щодо згуртування та вирішення конкретних проблем) і на діалоги щодо реформ (реформи децентралізації, освіти, медицини, вибори, стратегії розвитку тощо).

Жодного запиту не надійшло на діалоги щодо минулого та діалоги щодо відносин між Україною та Росією.⁵

Графік 4

Запит на теми діалогів від респондентів та кількість проведених діалогів (відсоток)

⁵ Детальніше про причини збільшення кількості технічних діалогів і ризики цього тренду, див. Тетяна Кисельова, Джулія фон Добенек, [Діалоги на рівні громадянського суспільства в Україні: Основні тренди та ризики](#), с. 6.

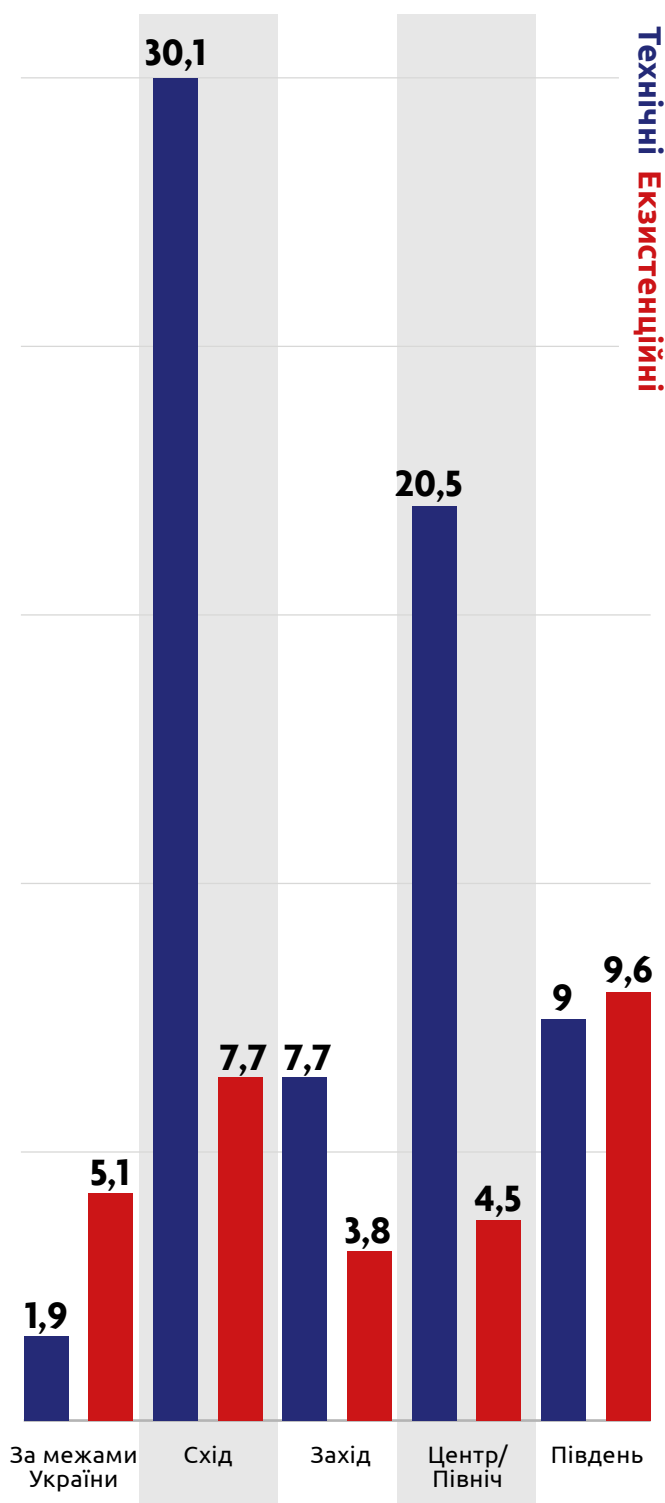
Тренд 3. Проведення більшості діалогів на сході України

Гіпотеза про проведення більшості діалогів на сході України (території, підконтрольні уряду України) підтвердилась, однак географія діалогів після 2015 року дещо розширилась на всю територію України.

В усіх регіонах України спостерігається фокус на технічних діалогах, окрім південного, де переважають екзистенційні діалоги. Це пов'язано зі специфікою конфліктного середовища м. Одеси та роботою Одеської обласної групи медіації.

Графік 5

Розподіл технічних і екзистенційних діалогів по регіонах (відсоток)

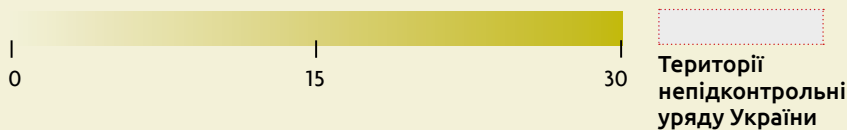
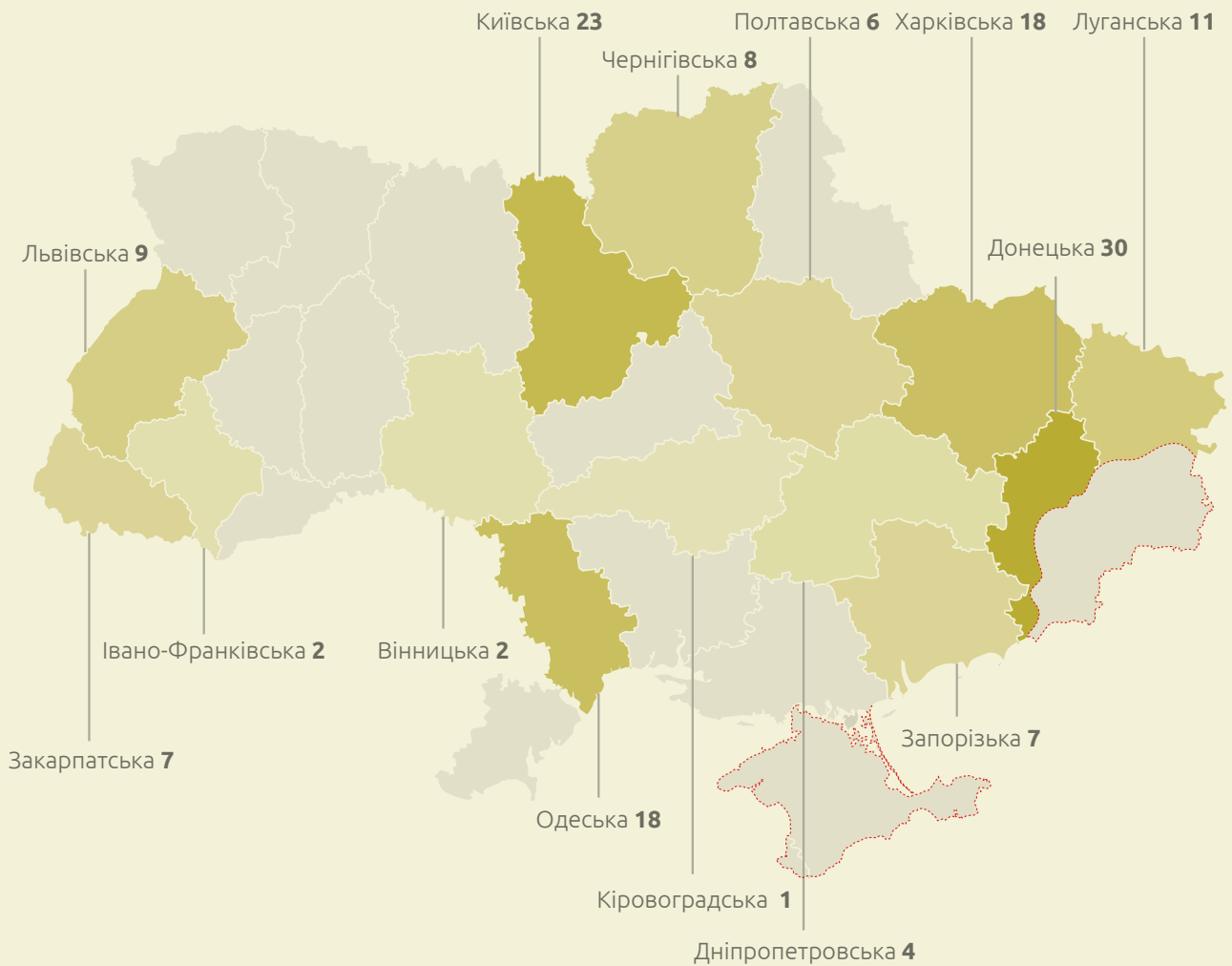

Тренд 3. Проведення більшості діалогів на сході України (продовження)

Географія діалогів розширилася за рахунок проведення діалогів на теми, які турбують громадян будь-якого регіону України, а саме: питань інклюзивності, толерантності, прав людини, зокрема прав національних

меншин, питань реформ і проблем місцевих громад (див. Додаток 4 з переліком населених пунктів, де проводились діалоги).

Мапа діалогів: кількість діалогів за областями, 2014-2018 рр.

Тренд 4. Проведення більшості діалогів між особами, які мають «мейнстримові» політичні погляди

Гіпотеза про залучення до діалогів переважно осіб із «мейнстримовими» політичними поглядами підтвердилась.

Опитування виявило тільки 19 діалогів (з тих, що найбільше запам'ятались респондентам), у яких брали участь декілька осіб з проросійськими, антимайданівськими або антиєвропейськими поглядами. Це означає, що у 81,7% усіх діалогів, які запам'ятались респондентам, не було залучено жодної особи з проросійськими, антимайданівськими або антиєвропейськими поглядами, або люди не оголошували такі погляди в ході діалогу. Цей показник ще більший у категорії технічних діалогів, а саме - в 91,9% усіх технічних діалогів не було залучено жодної особи з проросійськими, антимайданівськими, антиєвропейськими поглядами, або люди не оголошували такі погляди в ході діалогу. Ці дані підтверджують гіпотезу про те, що домінування технічних діалогів не сприяє включенню українців з немейнстримовою ідентичністю.

Крім цього, опитування виявило 17 діалогів, у яких брали участь декілька мешканців територій, тимчасово непідконтрольних уряду України; а також - 10 діалогів, у яких брали участь декілька громадян Російської Федерації (відповідно 15,6% і 9,2% від діалогів, які запам'ятались респондентам). Таким чином, опитування виявило саме кількість діалогів, у яких брали участь особи з немейнстримовими політичними поглядами, мешканці непідконтрольних територій і громадяни Російської Федерації, однак, точна кількість осіб цих категорій, включених у ці діалоги, залишається невідомою через політичну сенситивність запитань на цю тему.

Також імовірно, що учасники діалогів з категорій «мешканці непідконтрольних територій» і «громадяни

Російської Федерації» якоюсь мірою також мали проросійські, антимайданівські або антиєвропейські погляди. Тому для розуміння процесу залучення різних груп населення в діалогові процеси необхідне окреме дослідження.

Щодо причин, які заважають кращому залученню всіх груп населення до діалогів, їх можна побачити із описових коментарів респондентів, які погодились із твердженням, що «зазвичай на діалоги приходять люди, які мають схожі позиції або цінності, та гострих дискусій щодо позицій або цінностей не виникає» (22% респондентів). Респонденти вказали, що така ситуація, можливо, склалася тому, що організаторам «так зручніше». Однак, більшість коментарів сходилась на тому, що попри зусилля організаторів, які «запрошують спікерів з альтернативною точкою зору», ті не приходять на діалог, тому що «бояться», «не мають сміливості відкритися зі своїми думками в складі учасників, де «сторона» діалогу в меншості», або не мають мотивації до участі в діалогах через низьку громадянську активність.⁶

«Приходять люди, які хочуть щось змінити. На діалог не приходять люди, що не здатні до діалогу».

Разом з тим, питання незалучення населення з немейнстримовими політичними поглядами не усвідомлюється респондентами як проблема або перешкода діалогу. Лише один респондент зазначив, що перепоною

для проведення діалогів у його громаді є «зменшення кількості людей, які мають умовно антимайданівські погляди та готові брати участь у діалозі» (РОС: «Уменьшение количества людей, придерживающихся условно антимайданных взглядов, которые готовы участвовать в диалоге»).

Крім того, проблеми із залученням цих категорій громадян до діалогів суттєво не вплинули на сприйняття респондентами різноманітності поглядів учасників діалогів. 78% респондентів НЕ погодились із твердженням, що «зазвичай на діалоги приходять люди, які мають схожі позиції або цінності, та гострих дискусій щодо позицій або цінностей не виникає». 88,1% підтвердили присутність учасників, які мали інші, ніж респонденти, думки щодо теми діалогу; 61,5% підтвердили участь людей з іншими політичними поглядами, ніж у респондентів (у діалогах, які найбільше запам'ятались респондентам).

Позитивна оцінка різноманітності поглядів у діалогах за майже відсутності участі населення з немейнстримовими політичними поглядами здається парадоксальною. Це може бути пов'язано зі специфікою гібридного конфлікту, в якому чітко не визначені конфліктні сторони, а також з тим, що існує багато відмінностей у цінностях і позиціях людей всередині широкої групи мейнстримових поглядів.

⁶ Детальніше щодо причин виключення людей з «немейнстримовими» політичними поглядами і ризику цього тренду, див. Тетяна Кисельова, Джулія фон Добенек, [Діалоги на рівні громадянського суспільства в Україні: Основні тренди та ризики](#), с. 8.

Тренд 5. Залучення до діалогу жінок на рівні громадянського суспільства, як у кількісному, так і в якісному вимірах

Гіпотеза про асиметричну залученість жінок у діалогові процеси підтвердилась частково. Жінки становлять більшість учасників і фасилітаторів діалогів, їхня участь достатньо значуща, щоб впливати на прийняття рішень в ході діалогу на рівні громадянського суспільства.

«Усіх уважно вислухали, незважаючи на стать або манеру висловлювання думок».

Перша частина гіпотези про достатню кількісну репрезентацію жінок у діалозі підтвердилась повністю.

За результатами цього опитування жінки становлять:

66%

осіб, які брали участь у діалогах у якості учасників;

65.2%

осіб, які фасилітували діалогові зустрічі;

64%

респондентів цього опитування.

Друга частина гіпотези про обмежений якісний вплив жінок на прийняття рішень у процесі діалогу підтвердилась частково.

Якісна участь жінок у діалогах досліджувалася за допомогою питання, яке включало два аспекти. Перший аспект - процесуальний (наскільки активно жінки брали участь у обговореннях); другий аспект стосувався результату обговорення (чи всі висловлювання жінок брались до уваги чоловіками).

94% респондентів відзначили, що жінки брали активну участь у обговореннях і всі їхні висловлювання брались до уваги чоловіками. Цей показник є незмінним від типу діалогу. Навіть у тих діалогах, де чоловіки становили більшість учасників, 96% респондентів зазначили, що жінки брали активну участь у обговореннях та усі їхні висловлювання брались до уваги чоловіками.

У той же час, це дослідження не мало доступу до записів домовленостей або документів, які приймалися в результаті діалогу, тому не могло прослідкувати, якою мірою питання, важливі для жінок, були фактично інкорпоровані в кінцевий документ. Деякі академічні дослідження вказують, що сприйняття участі жінок у обговореннях може різнитися від фактичного результату. Тому необхідні подальші дослідження цих питань.

Крім того, слід відзначити, що ситуація з якісним впливом жінок у діалогах на вищих рівнях (політичні переговори, експертні обговорення на треках один, два тощо) ймовірно відрізняється від ситуації на рівні громадянського суспільства. Тому висока репрезентація жінок на рівні громадянського суспільства не повинна бути причиною, щоб громадянське суспільство зменшувало вимоги щодо більшого представництва жінок на урядовому або вищому політичному рівнях.

Тренд 6. Перепони, які заважають впливу та сталості діалогів

Гіпотеза про недостатній вплив діалогів підтвердилась частково. З одного боку, респонденти вважають, що загалом діалог є необхідним і ефективним інструментом побудови довіри та вирішення проблем на різних рівнях, з іншого боку, вони вказують на перешкоди для діалогів в Україні.

96,4%

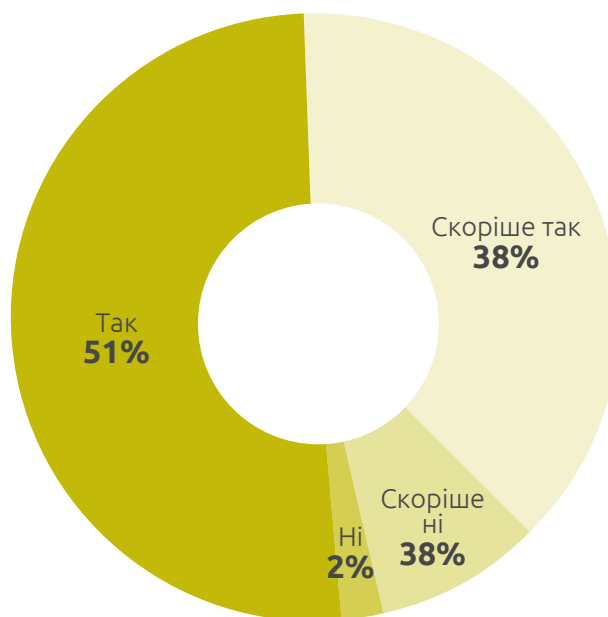
респондентів вважають, що в їхніх громадах необхідно або скоріше необхідно проводити діалоги

89%

респондентів відповіли, що діалог, який їм найбільше запам'ятався, покращив їх розуміння інших учасників діалогу або відносини з ними (індивідуальний і реляційний рівень впливу)

Графік 6

Відповіді на питання «Чи покращилось Ваше розуміння інших учасників діалогу або відносини з ними в результаті діалогу, який Вам найбільше запам'ятався?»

Тренд 6. Перепони, які заважають впливу та сталості діалогів (продовження)

Діалог загалом сприймається респондентами, як ефективна можливість для комунікації людей з різними думками. На основі аналізу діалогу, який найбільше запам'ятався респондентам, 88,1% респондентів зазначили, що на діалозі були присутні учасники, які мали інші, ніж респонденти, думки щодо теми діалогу; 61,5% респондентів зазначили, що в діалозі брали участь люди, які мали інші політичні погляди, ніж респонденти.

Тематика діалогів, які проводяться в Україні, загалом відповідає проблемам на місцях. 71,6% респондентів НЕ погодилися з твердженням, що «зазвичай організації, які проводять діалоги, приїжджають до нас на місце та проводять діалоги на теми, які нам не цікаві або не актуальні для нашої громади». Ті респонденти, які погодились із цим твердженням (таких було 22%), вказали, що організатори діалогів недостатньо знають і вивчають специфіку місцевих проблем або займаються «грантожерством».

«Ми маємо говорити про те, що болить, а не про те, за що платять гроші».

76,2% респондентів загалом оцінили їхню участь у діалозі як позитивний досвід і надали позитивні описові коментарі щодо моментів, які їм найбільше сподобались у діалогах.

«Високий рівень організації, професійний підхід, динамічність, залученість усіх учасників, цікава форма проведення (ротація груп по темах)».

«Були вислухані всі присутні, позитивні результати - більшість питань вирішено відразу під час діалогу, над іншими активно працюють. Напрацювали механізми взаємодії, діалог буде проводитись систематично».
«Я почала краще розуміти тих, хто має відмінні від мене погляди, і намагатися побачити ситуації очима різних учасників і в пізніших випадках. Цей діалог однозначно вплинув на моє розуміння та ставлення до всього, що відбувається, не лише щодо теми діалогу, а й загалом у відносинах між громадянами країни. Це, зокрема, допомагає мені тепер у роботі екскурсовода, коли я часто маю вести розмови про складні історичні теми з людьми з різних частин країни і з закордону».

Тренд 6. Перепони, які заважають впливу та сталості діалогів (продовження)

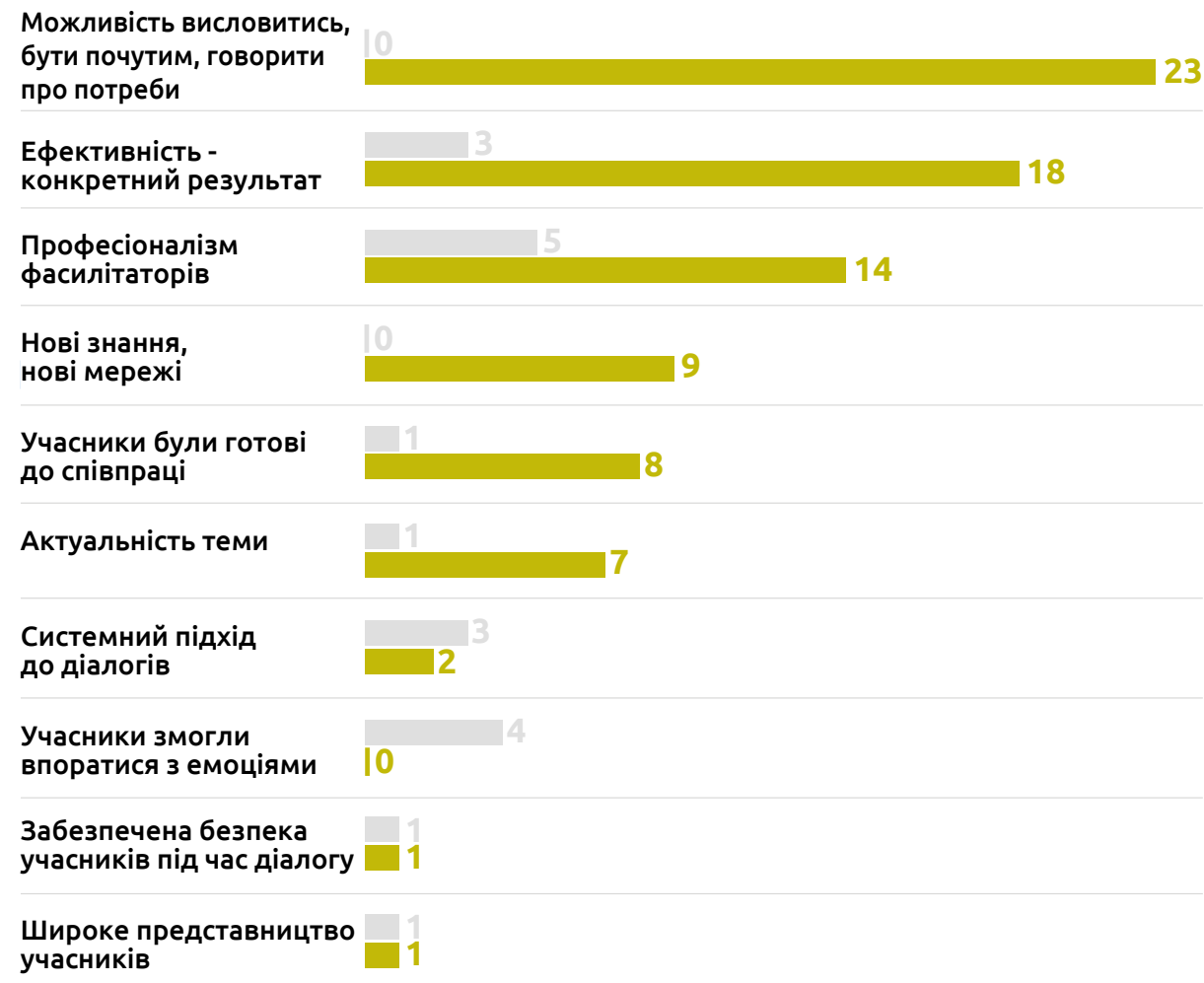
Разом з тим, близько 14% респондентів зазначили моменти, які їм не сподобались у діалозі. Більшість моментів, які сподобались і не сподобались респондентам, є дзеркальни-

ми (один і той самий момент, якщо він був присутній, помічався респондентами в позитивному плані, якщо був відсутнім, помічався як негативний). Таким чином, три найважливі-

ші речі, які учасники помічають і цінують у діалогах, є можливість бути почутим, результативність діалогу та професійність фасилітаторів.

Графік 7

Аспекти діалогів, які сподобались і не сподобались респондентам у діалозі, який їм найбільше запам'ятався (кількість коментарів)

✗ відсутність цих аспектів або проблеми з ними вплинули на негативне сприйняття діалогу

✓ наявність цих аспектів вплинула на позитивне сприйняття діалогу

Тренд 6. Перепони, які заважають впливу та сталості діалогів (продовження)

Можливість бути почутим

висловлювалась респондентами наступним чином: «можливість озвучувати різні погляди»; «динамічність, залученість усіх учасників»; «можливість стати на їх місце, приміряти на себе їхнє життя»; «шлях до сердець учасників - почуття, потреби, розуміння»; «розуміння, що може бути інша точка зору, що людина пережила свій досвід у цьому питанні, тож потрібно бути більш поблажливим до інших»; «висловлювання думок і досвіду представників різних гілок влади та представників громадянського суспільства, що дозволяло ширше вивчити проблему та шляхи її вирішення».

Результативність діалогу, на

думку респондентів, втілюється в конкретних результатах діалогів. Наприклад, «було вирішено багато питань»; «влада почала чути ветеранів»; «напрацьовано механізм взаємодії»; «знайдено консенсус»; «запропоновано шляхи вирішення проблем»; «завершено процес об'єднання ОТГ»; «сформовано урядовий проект»; «напрацьовано спільний план»; «складено меморандум про подальший напрямок співпраці, вироблено системний механізм взаємодії та довгострокової сумісної діяльності»; «напрацьовано конкретний документ для профільного міністерства». Результат діалогу сприй-

мається респондентами виключно у вигляді «матеріального результату», адже жоден з респондентів не назвав покращення ставлення до інших людей, стосунків з іншими учасниками або побудову довіри в якості результату діалогу.

Професійність фасилітаторів

респонденти бачать у структурованості процесу, озвучених і зрозумілих цілях діалогу, гарній підготовці фасилітаторів до діалогу, залученні доцільних учасників, ненав'язуванні фасилітаторами своїх поглядів учасникам, вмінні фасилітаторів вивести групу від ескалації на конструктивне спілкування тощо.

Графік 8

Перепони для діалогів в Україні (кількість коментарів)

Недовіра в суспільстві	4
Проблеми з безпекою під час діалогів	4
Відсутність системних підходів до впровадження	5
Корупція та державна політика	6
Недостатня поінформованість про діалоги	10
Проблеми з фінансуванням та наявністю фасилітаторів	14
Низький попит на діалоги	26

Для оцінки проблем та перепон діалогів на рівні громадянського суспільства респондентам була надана можливість описати їх своїми словами (питання «Які Ви бачите перепони для проведення діалогів у Вашій громаді?»).⁷ 23,8% респондентів не вбачають ніяких перепон у проведенні діалогів у їхніх громадах. 75,2% респондентів вказують на перепони, що не дають ефективно проводити діалог.

Аналізуючи проблеми та перепони, які респонденти бачать для діалогів загалом в Україні, необхідно відмітити позитивне ставлення респондентів до перспектив діалогів. Тільки один респондент зневірився

в діалогах, залишивши такий коментар: «Діалоги зараз - це спосіб заробити гроші. Це не шляхи вирішення проблем. Краще не стає нікому». Усі інші респонденти зазначили проблеми діалогів, які ґрунтуються на ідеї цінності та важливості діалогу, та які можуть бути усунені.

Крім того, позитивним моментом є те, що основну відповідальність за проблеми з діалогами респонденти покладають не на державу і не на суспільство. Тільки меншість респондентів зазначили корупцію і неправильну державну політику в якості проблем діалогів, або суспільну недовіру і загальну відсутність культури діалогу в суспільстві як

фактори, які унеможливають діалог. Абсолютна більшість респондентів розглядає проблеми діалогу в контексті людей, громадян або місцевих громад і вважає основною проблемою відсутність попиту на діалог, а саме: відсутність на місцях бажання вступати в діалог як населення, так і влади; інтересу до діалогу; навичок щодо діалогу; часу, який люди можуть присвятити діалогу; а також низька громадянська активність людей загалом.

Друге місце серед проблем посідають проблеми з наявністю на місцях професійних фасилітаторів і фінансуванням діалогових заходів (організація, логістика, оплата роботи фасилітаторів).

На третьому місці серед проблем виявилася недостатня поінформованість населення та місцевої влади про переваги діалогу як окремих аспект недостатнього попиту на діалог, отже, без знання про наявність і переваги діалогу неможливо навіть мати бажання його застосувати.

Вказані проблеми не є непереборними, що надає надію на можливість подальшого розвитку діалогів в Україні.

⁷ Детальніше щодо проблем діалогів, які були ідентифіковані експертами, див. Тетяна Кисельова, Джулія фон Добенек, [Діалоги на рівні громадянського суспільства в Україні: Основні тренди та ризики](#), с. 10-11.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Результати дослідницького проекту «Опитування учасників діалогів 2018» загалом підтвердили всі тренди діалогів, які були ідентифіковані в 2016-2017 рр., сприяли глибшому розумінню діалогових процесів на рівні громадянського суспільства в сучасному українському контексті та дозволили запропонувати наступні висновки для практики та досліджень діалогів:

Тренд 1. Відсутність ясності у використанні поняття «діалог»

Той факт, що населення ще не має чіткого уявлення щодо концепції та принципів діалогів, є цілком очікуваним. Більше побоювання викликає те, що учасники діалогів вважають, що організатори діалогових заходів зловживають поняттям «діалог». Тому, важливим є те, щоб донори та організатори діалогових заходів розрізняли між діалогами, які професійно фасилітуються, з одного боку, і заходами на підтримку діалогів або миротворчості, такими як: тренінги, дебати, заходи стратегічної комунікації, арт-проекти, вуличні фестивалі, обміни студентами тощо, з іншого боку. Відповідно, до цих двох груп діяльності мають застосовуватися різні принципи та стратегії імплементації. Бажано, щоб організатори діалогів і фасилітатори доводили до відома учасників мету, завдання й очікувані результати їхніх заходів на кожному етапі процесу.

Тренд 2. Збільшення кількості діалогів на «технічні» теми

Збільшення кількості діалогів на технічні теми та низький попит на екзистенційні діалоги не означають автоматичну необхідність проводити більше діалогів у одній чи іншій категорії. Ймовірно, що фокус на технічних діалогах використовується діалоговими акторами як стратегія, з якої можна почати процес побудови більш глибокого діалогу. Однак, окрім прагматичних міркувань щодо вибору цієї стратегії, важливо, щоб діалогові актори були свідомими, а в деяких випадках і відкритими, щодо теорій змін, які лежать в основі такого вибору. Це особливо важливо, коли організатори діалогів мають на меті вплинути на гібридний конфлікт в Україні через роботу в зоні військового протистояння та в суспільних процесах щодо демократизації країни загалом.

Тренд 3. Проведення більшості діалогів на сході України

Попри те, що географічний фокус діалогів залишається на сході України (території, підконтрольні уряду України), розширення географії діалогів на інші регіони є позитивним знаком. Це допомагає долати поляризацію між регіонами України шляхом створення спільного досвіду громадян України щодо можливості вирішення проблем неконфронтаційним шляхом. Окрім того, досвід практиків, які працюють на сході країни, може бути поширений і на інші регіони.

Тренд 4. Проведення більшості діалогів між особами, які мають «мейнстримові» політичні погляди

Недостатнє залучення до діалогів людей з проросійськими, антимайданівськими або антиєвропейськими («немейнстримовими») поглядами залишається проблематичним. Це дослідження виявило також, що діалоги щодо технічних питань не сприяють включенню населення з «немейнстримовими» поглядами до процесу соціальних змін. Хоча дослідження підтвердило, що основними причинами виключення цієї категорії людей стало вороже ставлення до них, яке було спровоковано гібридними загрозами російської агресії, а також їхній низький рівень громадянської активності; дослідження також виявило, що деякі стратегії фасилітаторів і організаторів діалогів могли сприяти цьому явищу. Тому є важливим, щоб технічні діалоги, коли вони використовуються як «стратегії входу», не ставали виправданням для незалучення населення з контрверсійними поглядами. Організаторам і фасилітаторам діалогів рекомендується розробити стратегії щодо того, яким чином ця група населення може залучатися на більш пізній стадії або іншим чином. Необхідне більш ґрунтовне дослідження, щоб допомогти практикам продумати такі стратегії та розробити методологію для ідентифікації та залучення людей з «немейнстримовими» поглядами до діалогів.

Тренд 5. Залучення до діалогу жінок на рівні громадянського суспільства, як у кількісному, так і в якісному вимірах

Це дослідження підтвердило, що діалоги на третьому треку становлять ефективний механізм залучення жінок до процесів суспільних змін в Україні, як з точки зору кількісної репрезентації, так і щодо якісного впливу на прийняття рішень. Однак, якщо за таких сприятливих умов на рівні громадянського суспільства, жінки залишаються невиключеними до політичних процесів на вищих рівнях (трек один, два) або кінцеві результати діалогу на рівні громадянського суспільства залишаються невиконаними чи неінституційованими, це може поставити під загрозу розширення прав жінок і залучення їх до миротворчих процесів в Україні. Тому необхідне більш ґрунтовне дослідження цих питань.

Тренд 6. Перепони, які заважають впливу та сталості діалогів

Це дослідження виявило, що діалоги загалом сприймаються як ефективний інструмент для побудови довіри, вирішення проблем і конфліктів, однак, на практиці діалоги стикаються з багатьма проблемами. Респонденти цього опитування - прості громадяни та громадські активісти - бачать ці проблеми не стільки у розрізі операційних стратегій імплементації, скільки в більш фундаментальних речах, а саме - у відсутності попиту на діалог і ресурсів для проведення діалогів. Однак, ці проблеми не є непереборними. Тільки декілька респондентів вказали, що діалогам заважають суспільна недовіра або політика держави, більшість респондентів зазначило проблеми, які можна подолати шляхом проведення інформаційних і освітніх програм для представників влади та громадянського суспільства, впровадження ефективних механізмів фінансування діалогів і механізмів залучення фасилітаторів на локальному рівні.

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Організації, які проводили діалог у 2014-2018 рр.

Відповіді респондентів⁸

Організація	Усього діалогів
ОБСЕ	26
Одеська обласна група медіації	18
ПРООН	13
Інститут миру і порозуміння (ІМІП)	11
РГО «Жіночі ініціативи»/ІМІП	7
ГО «Інформаційний центр «Майдан Моніторинг»	6
Лабораторія мирних рішень	6
Інженери порозуміння	5
OWEN/swisspeace	4
Представники влади та місцевого самоврядування: м. Бахмут, м. Пирятин, м. Покровськ, м. Сєвєродонецьк	4
Асоціація українських християнських консультантів/Товариство християн-консультантів	3
ГО «Імпульс»	3
ГО «УАР»	3
Карітас	3
Освітній дім прав людини в Чернігові	3
IREX/ГУРТ	3
ВООЗ	2
Добробут України	2
ГО «ДЦМ «ДОБРО»	2
ГО МВГ «Патріот»	2
ГО «У єднанні сила»	2
Молодіжна Рада	2
Офіс Ради Європи в Україні	2
Поступовий гурт франківців	2
Агрітім Канада	1
АМУ Мінрегіонбуд	1
Арт-проект Німецький фонд	1

⁸ Цей додаток містить відповіді респондентів на питання «Яка організація проводила діалог?». Назви деяких організацій вдалося верифікувати через Інтернет, однак, більшість залишається в тій формі, в якій їх зазначили респонденти. Міжнародні організації, такі як ОБСЄ та ПРООН, скоріше залучали локальних професійних фасилітаторів для проведення діалогів, а місцеві громадські організації фасилітували діалоги своїми силами.

Організація	Усього діалогів
Асоціація ВІЛ/СНІД в Україні	1
Вільний університет Майдану /Майдан Моніторинг	1
Всеукраїнський громадський центр «Волонтер»	1
ГО «Ідеї змін»	1
ГО «Захист родини»	1
ГО «Інформаційно-консультативний жіночий центр»	1
Громадянське об'єднання Майдану	1
Діалог Донецька	1
ЕРАСМУС +	1
ЗНУ Нарвський коледж Тартуського університету	1
Ініціативи змін	1
Клуб Мрія	1
Коло довіри Майдану	1
Ліга інтернів	1
Муніципальні влади Європи	1
МФ «Відродження»	1
Народні дипломати	1
Нова Країна	1
Основи Свободи	1
Парламент релігій світу	1
Театр для діалогу	1
Юридичний університет ім. Ярослава Мудрого	1
ІСА Україна	1
International Alert	1
PATRIR	1
UNICEF	1
UN Women Ukraine	1
Представники громадянського суспільства	9

ДОДАТКИ

Додаток 2.

Залученість респондентів за регіонами проживання

Область проживання	Кількісний показник	Відсотковий показник
Вінницька область	1	0,9
Дніпропетровська область	5	4,5
Донецька область (підконтрольна уряду України частина)	21	19,8
Житомирська область	1	0,9
Запорізька область	6	5,4
Івано-Франківська область	1	0,9
Київська область	16	15,3
Кіровоградська область	1	0,9
Луганська область (підконтрольна уряду України частина)	11	9,9
Львівська область	4	3,6
Одеська область	14	12,6
Полтавська область	7	6,3
Харківська область	14	12,6
Херсонська область	1	0,9
Хмельницька область	1	0,9
Чернівецька область	4	3,6
Чернігівська область	1	0,9
Усього:	109	

Додаток 3. Кодування та приклади тем діалогів

Технічні діалоги		
Тема	Код	Приклад (мовою оригіналу)
Методологія діалогу або інших інструментів вирішення конфліктів	методологія	Конфлікт і інструменти його вирішення. Перехрестя діалогу - від спільних викликів до консолідованих зусиль
Реформи та питання розвитку Донецької та Луганської областей	реформи	Децентралізація та надання медичної допомоги. Стратегічні плани розвитку Донеччини
Взаємодія влади з громадянами	влада-громадяни	Як зробити так, щоб рішення в місті приймалися з урахуванням думки громади? Взаємодія поліції та громади
Згуртування громад або вирішення конкретних проблем на рівні громади	громади	Снаряд перебил газову трубу и в четырех поселках нет газа. Когда будет газ в поселке? Взаємодія в громаді
Інтеграція ветеранів АТО та внутрішньо переміщених осіб	ветерани АТО/ВПО	Адаптація та соціалізація внутрішньо переміщених осіб на території міста (X). Залучення ветеранів АТО до життя громади
Інклюзивність/права меншин (наприклад, людей з інвалідністю, жінок, нацменшин), не пов'язані з конфліктом на сході	інклюзивність	Можливості багатомовної освіти: учні, вчителі, громада. Роль ромських жінок в українському суспільстві
Екзистенційні діалоги		
Тема	Код	Приклад (мовою оригіналу)
Міжрелігійний діалог	релігія	Міжконфесійний діалог в Україні
Майбутнє України, різні сценарії розвитку України	майбутнє	Конституционное и политическое будущее страны. В какой стране Вы бы хотели жить?
Історичні події, історична пам'ять	минуле	9 травня. Точки дотику. Гісторична пам'ять
Різні політичні погляди або ідентичності в Україні (наприклад, «майдан - антимайдан»)	політичні погляди	Ценности Майдана и Антимайдана. Мова ворожнечі
Відносини між Україною та Росією, українськими та російськими громадянами/громадянським суспільством	Укр-Рос	Відношення між Росією та Україною. Російсько-українські відносини
Конфлікт на сході (наприклад, питання примирення, пошук шляхів вирішення конфлікту, безпека на лінії зіткнення тощо)	конфлікт Схід	Введення миротворчого контингенту на Донбас. За що українці воюють на Донбасі. Пошук шляхів миру на Донбасі

ДОДАТКИ

Додаток 4.

Перелік населених пунктів, де проводились діалоги

Регіон	Область	Населений пункт	Кількість діалогів
ІНОЗЕМНІ		Грузія	2
		Литва, м. Вільнюс	1
		Білорусь, м. Мінськ	4
		США, м. Солт-Лейк-Сіті	3
		Туреччина, м. Стамбул	1
СХІД	Донецька	м. Добропілля	3
		м. Бахмут	3
		м. Слов'янськ	1
		м. Краматорськ	8
		м. Маріуполь	6
		м. Білицьке	1
		м. Покровськ	5
		м. Соледар	3
		м. Рубіжне	1
		Луганська	м. Лисичанськ
		м. Северодонецьк	7
		смт. Тошківка	1
	Харківська	м. Харків	14
		м. Чугуїв	2
		смт. Нова Водолага	2
ПІВДЕНЬ	Одеська	м. Одеса	18
	Дніпропетровська	м. Дніпро	4
	Запорізька	м. Запоріжжя	5
		м. Мелітополь	2
ЗАХІД	Львівська	смт. Брюховичи	1
		с. Славське	1
		с. Підгородці	1
		м. Сколе	1
		м. Львів	5
	Закарпатська	с. Ізки	1
		м. Ужгород	6
Івано-Франківська	м. Івано-Франківськ	2	
Київська	м. Київ	23	
ЦЕНТР/ПІВНІЧ	Вінницька	м. Вінниця	1
		м. Тульчин	1
	Кіровоградська	м. Кропивницький	1
	Полтавська	м. Пирятин	6
	Чернігівська	м. Чернігів	8

